

ПЕТКО СЛАВЕЙКОВ В ПЛОВДИВ

Теодоси Анастасов

Прокламацията на княз Батемберг от 27 април 1881 г. за суспендиране на Търновската конституция заварва стария книжовник и общественик Петко Р. Славейков министър на вътрешните работи в правителството на либералите, възглавявано от Петко Каравелов. Новоназначените министри от княз Батемберг заемат веднага министерските кресла и либералите министри биват изхвърлени на улицата, а впоследствие — интернирани в провинцията. Драган Цанков като по-примирителен успява да се нареди основен учител в столицата. Петко Славейков е принуден да замине с цялото си семейство в Трявна, като изрично му се забранява да учителствува, за което дори министърът на вътрешните работи Григор Начович издава съответното окръжно. Но старият поет не се примирява с това заточение.

През септември с. г. Славейков издебва бдителността на полицейските власти в Трявна, заминава за Габрово и преминава в Източна Румелия, която съгласно Берлинския договор е автономна област. На своите приятели той оставя следното прощално стихотворение с домашните си, останало твърде популярно и пето почти из цялото Княжество:

Сбогом, прощавай, невесто мила,
ази отивам в незнаен път.
Съдбата ми се вече решила:
мен ме осъжда пристрастен съд. . .

Бойко стихотворение написва и Стефан Стамболов:

Кажи, майко, защо носиш
тез черни чембери?
Дали баща плачиш, майко,
или деца измрели?
Мене ме, синко, немец люби,
добро да не види! . . .

Двете стихотворения са били тогава най-големият открит протест срещу преврата на княз Батемберг.

Петко Славейков е бил възторжено приет от пловдивската общественост, която в голямата си част е била против суспендирането на Търновската конституция. Вестник „Народний глас“, брой 226 от 22 септември 1882 г., със своеобразния правопис на издателя си Д. Н. Манов, стар издател и книжовник, отбелязва:

„Снощи пристигна в града ни Г. П. Р. Славейков. Княз Батемберг и неговите съветници бяха употребили всички ти усилия за да направят невъзможно пребиванието му Княжество то. Помнят читатели ти ни с какъв позор сбирови ти на Батемберг го изпъдиха из София. Когато г. Славейков заминал през Орхание, той дал на един тамошен учител г. Златарева една телеграма до министъра на вътрешни ти работи немца Ремлинген, за да я изпрати на назначение то си Г. Златарев отишъл да изпълни задължение то си. Власти ти го хванали и без всекакви церемонии изпратили го с конвой до границата, защо то бил турски поданик. Г. Златарев е румелинец. Подобни варварски насилия могат да станат само в една дивашка страна. . .“

По-нататък в статията, след като Славейков бива наричан „първи наш поет“, „безсмъртният писател“ и пр. продължават:

„Пловдивското население се готвеше да направи горещи и блестяв прием на г. Славейкова. Скъмност та, която е била всекога едно от качества та на Г. Славейкова, измами неговите намерения. Г. Славейков пристигна ненадейно в градъ т. ни. Най-светло то посрещане, което би могло да му направи Пловдивското население, щеше да бъде слабо удовлетворение за огорчената му душа. Той намира утешение в голяма та любов, с която е изпълнено сърцето му към народът, за възраждане то и слава та, на кои то той е посветил целий си живот.“

Пловдивският вестник „Марица“, в брой 323 от 25 септември с. г. дава следното доста въздържано съобщение:

„Г. П. Р. Славейков, министър на Вътрешните дела в последното българско министерство, пристигна в града ни миналия понеделник.“

„Марица“ държи доста въздържан език не само към станалия княжески преврат, но и към водачите на либералите. Не одобрява преврата, но не е никак възхитен и от намерилите подслон тук либералски водачи. Отпосле между представителите на пловдивските партизани, сгрупирани около вестник „Марица“, и емигриралите либерали, които ще почнат издаването на вестник „Независимост“, се завързва борба, която особено се разгаря към Съединението.

В Пловдив Петко Славейков бива назначен за учител в гимназията по старобългарски и литература. В гимназията е вече учител и сина му Иван, а малко по-късно и Петко Каравелов.

Още през средата на октомври с. г. прогонените либералски водачи започват издаването на вестник „Независимост“.

„Като предприемами издаването на „Независимост“ — съобщава се в уводната статия на първия брой от 10 октомври, — ний имаме пред очи най-главно интересите на общото отечество, твърдо решени да защитаваме тез интереси с откровеност и патриотизъм, с решителност и самоотвержение. . .“

И по-нататък:

„Ний ще защитаваме конституционния принцип, т. е. ще ще защитаваме свободата и правата народни, защото в тех виждаме светлото бъдеще на нашето отечество и Балканския полуостров. . .“

Не е трудно да се види в тия няколко реда, пък и в цялата уводна статия като програмна опитното журналистическо перо на Дядо Славейкова.

Новият вестник „Независимост“ става бойното оръжие на либералите не само в Източна Румелия, но и в Княжеството, след неуспешния опит на Светослав Миларов да възобнови софийската „Независимост“. Въпреки драконовските мерки на консерваторското правителство на Княжеството, пловдивският „Независимост“ прониква в България, както тогава се е наричала Северна България, по контрабанден начин. Печата се на тънка хартия, която позволява да се съгне в пощенски плик и незабелязано да се пренася по пощата.

При тая огромна работа като учител и вестникар, Славейков не забравя и писателската си дейност. Той обикаля някои област на Източна Румелия, особено Родопите, които не е имал случай дотогава да ги изучи в географско и историческо отношение, както и по езика. За тая му дейност той получава улеснение от Дирекцията на вътрешните дела и на Просвещението с препоръчителни писма и парични средства.

За Петко Славейков като учител в Пловдивската гимназия черпим по-подробни и интересни сведения от „Мемоари“, том I, на тогавашния ученик в Пловдивската гимназия Никола Генадиев, отпосле виден политически деец и министър, станал особено известен със защителната си реч по делото на „Анна Симон“, една покъртителна история, дигнала голям шум на времето си, поради връзката ѝ с княжеския дворец.

„На П. Р. Славейков името беше прочуто — пише Никола Генадиев. — Той беше известен като виден деец по черковния въпрос, като неуморим писател и с неговите песни бе израсло цяло поколение. Той преподаваше в нашия клас отначало старо-български език, предмет сух и непривлекателен, и по-после литература. Но ние питаехме голямо уважение към неговото минало и бяхме препълнени с гордост, когато узнахме, че ще му бъдем ученици. А когато взе да преподава, ние го обикнахме още повече: с необикновено красивата си стар-

ческа фигура, с бащинските си обноски, с обезоръжаващото си добродушие и с тънкото си осторумие той завладя сърцата ни, Славейков, който се е учил да чете на расослова и дължеше самообзаванянето си на денонощен труд, в уроците си примесваше забавни разкази за случки из живота си, които често съдържаха мъдри наставления или насърчения към работа.“

Разбира се, че е имало и противници на назначаването за учител Славейков, тъй като не е имал нужното „дипломно“ образование. В средите, които са били противни на неговите либерални разбирания и политически идеи, е имало люди, които дори са оспорвали неговото литературно дело и книжовна дейност.

За това и завършващият юридическите си науки в Московския университет Петър Пешев, брат на председателя на Севлиевикия революционен комитет Стефан Пешев, увиснал на бесилката по време на Априлското въстание, пише в брой 43 от 10. 3. 1882 г. на вестник „Независимост“ под псевдонима Неделин, голяма статия в защита на Славейков и на Вазов, които заемали големи длъжности, без да имат нужното за това „дипломно“ образование.

„... Аз ценя дарованията, без да гледам минали ли са те през университет или академия — пише той в статията си. — Аз ценя г. г. П. Славейкова и Вазова, макар да не са учили в Европа и никога не ще оценя високообразованите бездарни стихотворци. Образованието може да даде на поета само повече знания, по-широки мисли, може да заякчи дарбата, да й даде по-ясна посока, но ни най-малко не може да притури нещо, което няма в природата на човека. За даровития поет не трябва. „Науки за поетотворство и стихотворство“: те са само за юристи, като г. Оджакова, без работа. Поетите в света не са свършили висши училища. Руските поети Колцов и Суриков са самоуки...“ и др.

А думата на Неделин (П. Пешев), който по това време пише твърде много литературни критики и политически подлистници и чието мнение за „Искендер бег“ Захари Стоянов чака с нетърпение, е била твърде много ценена. След завършване на науките си и завръщането си в България той става виден член на либералната партия, от която излиза по-късно поради спречкване със Стефан Стамболов, и дори заема министерски пост.

Но за характеристика на Дядо Славейков като учител в Пловдивската гимназия, пък и като сладкодумец, нека си послужим пак със спомените на Никола Геннадиев.

„Един ден ни разправи — продължава Н. Геннадиев, как се е родило у него желанието да пише стихове. Дете на 13—14 години, преди още да знае какво е стих и рима, на една воденица между Търново и Трявна, дето се спрял да си почине, любувал се на бялата брада на воденичаря.

— Какво си се втренчил тъй да ме гледаш, момко, рекъл старецът.

— Гледам те, дядо, че имаш хубава брада.

— Ех, синко, брада царска, глава воденичарска.

Тоя начин на израз бил цяло откровение за младия момък и той взел да се упражнява в стихотворство. Няколко години по-късно, когато напреднал в учението и успял да напише цяла тетрадка стихотворения, един ден отишъл в Пловдив при Найден Геров, Найден Граматика, и му прочел някои свои творения. Найден Геров му казал, че такива прости работи кой не може да напише и го посъветвал да не си губи времето с тях. Явление не рядко на писателите. Балзак на 20 години написал първата си книга, трагедията „Кромвел“. Баща му се отнесъл до един професор в политехниката да се произнесе върху нея и професорът отсякъл, че от Балзак може да излезе всичко, само не и писател.

Славейков се обезсърчил и престанал да пише поезия. Но скоро отстъпил на увлеченията на дарбата си и пак взел да се упражнява в любимото си занятие. И свърши разказа си:

— Деца, недейте слуша такива наставници, недейте се лесно обезсърчава. Който чувства в себе си дарба, нека пише, било в проза, било в стихове, кому както приляга. Отначало ще напише слаби работи, но никой не се е родил учен, с труд, постоянство ще надвиете.“

„В своята кратка „Автобиография“ обаче Петко Славейков изтъква съвсем друга причината да стане писател. Известна е случката с пренощуването в село Пиперково и разказът на кръчмаря за една случка между двама влюбени. Младият Славейков така се увлякъл от тоя разказ, че решил непременно да го запише. По пътя за Свищов той на два пъти се спирал да

си почива и да запише тая покъртителна история. Така той се опитал в „писателския занаят“ И Славейков продължава в „Автобиографията“ си: „Ако е занаят това, дето да драще човек каквото му скимне и да записва каквото му се ревне и което нему му харесва, ама било то нещо като не вряло, ни кипяло.“

Но за да закръглим образа на Петко Славейков като учител в Пловдивската гимназия, нека направим още една извадка от „Мемоарите“ на Т. Генадиев:

„Един ден, всред урока — разправя Н. Генадиев, — бях се отдал на детинската мания да си изрязвам името на ученическия чин и, забравил, че се намирам в клас, с ножчето си дълбаех чина с една ревност, достойна за по-важно занаятие. Дядо Славейков се спря пред мене и ми каза:

— А бе айол (А бе синко!) колко пари ти плащат гюнлук (надница) за да разваляш го-товия чин?

Потънах в срам. Славейков забележи смущението ми и продължи урока. Но тая добродушна бележка в една епоха, когато учителите бяха строги и груби, ме излекува завинаги от тоя лош навик.

Друг път целият ни клас беше в тревога. Дядо Славейков щеше да ни изпитва, а урокът беше мъчен, трябваше да знаем изуст всичките суфикси и префикси. Вместо да изучаваме срички, ние се ухитрихме да напишем на черната дъска алгебрически формули и в тях с латински букви, под вид на разни дробни и квадратни корени, написахме суфиксите и префиксите. Надявахме се, че Славейков, който не знаеше алгебра, ще си въобрази, че това са остатъци от предшествуващ урок и че ще можем да отговорим на учителя, без да се мъчим да четем. Хитрината ни мина наистина. Стана един ученик, знае си урока отлично. Дядо Славейков се почувди, взе да гледа над очилата си, за да се увери дали не сме скрили някъде книга. Дигна втори ученик, дигна трети, четвърти, — всички си знаят урока като на вода.

— Момчета, тая работа не е чиста, май много си знаят урока като никога.

Всеобщ протест от учениците.

— Добре, добре, каза Славейков, ще видим, я стани ти, № 14. № 14 (да не му казвам името) беше един трудолюбив, но извънредно тъп ученик, който никога нищо не знаеше. И той изкара отлично.

Славейков се обърна към нас тържествующ:

— Видите ли, че и № 14 си знае урока. Момчета, тук има гяволия. Стар човек съм, излъгахте ме, не можах да ви уловя хитрината, но хитрина има. Затова пък днес няма да пиша бележки.

Нов протест. Как така: да отговаряме добре, а бележки да не ни се пишат. Славейков подзе:

— Нищо бе, айол. Вие като сте така трудолюбиви ученици, като се учите добре, че всички знаете най-мъчния урок, други ден пак ще знаете и тогава ще ви пиша бележки.

От тоя ден никой не се опита да подвежда Дядо Славейков.

Но „двамата Петковци“, както наричахме тук, в Пловдив, двамата водачи на либералите, поради еднаквостта на малките им имена, не бяха само учители, но и общественици, борещи за възстановяване на Търновската конституция. Освен с вестника, те агитираха и на събрания, в които привличаха и учениците от горните класове на гимназията. Това им създаде врагове, които яростно се нахвърляха върху им с нападки, които бяха безогледни.

Един от най-върлите противници на „двамата Петковци“ и особено на Славейков, беше панагюрецът Вълко Нейчов. Тоя човек, работещ в Главната прокуратура на Автономната област, е бил оригинален и ексцентричен човек. Той обвинявал Петко Славейков, че опартизанчвал младежта и я развращавал. Безогледността му в това отношение отивала до крайност, особено, когато взел да издава и редактира вестник „Положение“. Съвременниците на тая епоха в Автономната област, макар и самите те противници на Славейкова, не говорят никак ласкаво за Вълко Нейчов. На няколко места в „Дневника“ на Иречек наблюдателното перо на историка на българския народ отбелязва с остра ирония фигурата на тоя своеобразен човек.

В своите „Спомени“ Михаил Маджаров, който отива в Панагюрище от името на централното управление на Автономната област да увещава Вълко Нейчов да не пречи на съз-

даването на Гимнастическо дружество в градеца, дава така впечатлението си от тоя „мюджурин“ в родния си град:

„Вълко Нейчов беше оригинален до края на живота си. Такъв го намерих в Панагюрище. Той живееше в бащината си къща. Обадих му, че има против него оплаквания и го помолих да обясни защо е против въоръжаването на населението. Той захвана да посочва жертвите, които е дало Панагюрище, особено неговото семейство. „Виждале ли тая голяма къща, сега е празна; останал съм само аз да кукувам в нея. Стига вече толкова жертви. Ние не можем да се съпротивляваме на цяла Европа.“

В обясненията, че Гимнастическите дружества се създават, за да се запази Автономната област от нахлуването на башибозушки шайки и да не се допусне връщането на турския режим, панагюрският „мюджурин“ упорито защищавал своето становище. Доводите на М. Маджаров не могли да повлияят на тоя своеобразен и упорит човек.

След това Вълко Нейчов се преместил в Пловдив, дето бил назначен в прокуратурата на Върховния съд, въпреки съмнителното му юридическо образование.

За неговата служба в Пловдив Иречек в своя „Дневник“ бележи на няколко места. Макар те да нямат характера на непосредствени наблюдения, все пак са интересни. На 10 февруари 1881 г. Иречек посетил министъра на народната просвета Михаил Сарафов, който му съобщил няколко случки от живота на пловдивския прокурор. „Нейчов бил възпитател на децата на Митхад паша. Видял неговата фотография (от Париж): гол! . . . Какъв разврат! Във В. Търново го наричали „даскал Муха“; ако му паднела муха в чорбата, веднага с цилиндъра на главата тичал в конака да се оплаква от ханджията. „С дата 20 септември 1881 г. пак споменава за Вълко Нейчов: „Вечерта седяхме край самовара, у нас бяха Вълкович и В. Д. Стоянов, разговаряхме за какво ли не. Заместникът на прокурора Вълко Нейчов в Пловдив гол тичал из града; веднъж в Цариград излязъл по риза на моста; луди съдии!“

На 29 ноември 1881 г. сънародникът на Иречек, стенографът от Народното събрание в Княжеството, се върнал от Пловдив и разправил новини от Източна Румелия. Говорил му за „смешните речи на Вълко Нейчов („даскал Муха“) и че там се отнасяли недоверчиво към „бегълците от Княжеството“, боели се да не им изядат питата.“ Около личността на ексцентричния пловдивски заместник-прокурор се създали и анекдоти. Така видният общественик и книжовник велесланинът Йосиф Ковачев, заемал големи служби след Освобождението, разказал на Иречек няколко такива. Когато Вълко Нейчов бил учител във Велес преди Освобождението „дал под съд обучаея, че му направил лоши обуша, а в Битоля пашата не го допуска при себе си и казвал на прислужника да му казва, че обядвал. За него Нейчов бил „алахъл адам“ (божи човек) и понеже турците почитали лудия, не взимал строги мерки против него.

За пловдивската общественост Вълко Нейчов е бил твърде оригинална личност. В своите спомени „Впечатления от Българската Атина“ — Пловдив, отбелязва следното за него: „Имаше там и курioзни депутати. Така покойния Вълко Нейчов, избран винаги от Панагюрище. Слушаха неговата реч, която имаше французки склад и знаеха, че той ще каже някаква неочаквана духовитост. Всяка своя реч, по каквото и предмет и да беше, той за. вършваше с бедното Панагюрище, както Катон някога в римския сенат завършвал своите речи с кликт — Картаген трябва да загине“.

За Вълко Нейчов говори в своите „Възпоменания и бележки“ възрожденският учител в Македония Никола Ганчев Еничеров. Той отделя доста място в книгата си за него.

Вълко Нейчов бил родом от с. Поибрене, близо до Панагюрище. След като свършил Панагюрското училище, баща му като желаел сина му да научи нещо повече и понеже имал средства, изпратил го в София при прочутия на времето си учител Сава Филаретов. Но Филаретов наскоро напуснал училището. Тогава го пратил в Пловдив, където учил повече от две години при Яким Груев. След това го изпратил в Париж, където някои казвали, че свършил правните науки. При завръщането си в България станал учител в Русчук. Тук, според Еничеров, станала случката с попадането на муха във виното му, поради което механджията бил осъден. После учителствувал във Велес, изпратен от Екзархията. Един ден той се качил на амвона, за да държи слово. Но от плача на децата и от кашлянето на големите се дигнал голям шум. Нейчов прекъснал беседата си, слязъл от амвона и казал, че на такива магарета не желае

да казва слово. След като получил с измама 55 лири за учителствуването си във Велес, замислил за Битоля, дето станал главен учител. Спречкал се с един турски офицер и с началника на турския гарнизон и ако не бил смятан за смахнат, щял зле да си изпати. Помогнал му за това местният лекар д-р Мишайков. Друг път намерил една подкова на улицата, нарамил я на бастуна си и получил за нея чаша вино в една кръчма.

Най-последно наситени на лудоритие му, битолчани го натоварили на една каруца и го откарвали в Солун. Оттам се прибрал в Цариград.

След Освобождението станал околийски началник или както го наричало населението „мюдюрин“ в Панагюрище.

С назначаването си на служба във Върховното съдилище, Вълко Нейчов почва и издаването на вестник „Положение“, списван на френски почти изключително от него, но на последната страница съдържащ и малък „Български отдел“. За да му даде и практически смисъл, в него той помествал и решения на Върховното съдилище. Но съдържанието му главно е било изпълнено с нападки срещу „двамата Петковци“ и особено срещу Петко Славейков, когото Вълко Нейчов е смятал за най-големият виновник за смущаване на „източно-румелийския му рахатлък“. Трудно беше на Дядо Славейков да се справя с борбата срещу един противник, който разполагаше с върховната власт в Автономната област.

Но доблестният народен водач и поет, който беше лежал в турските зандани заради бойкото си перо, намери много сполучлив начин да осмее и победи противника си. Той умело въкара троянския кон в крепостта му.

На 18 май 1882 година, вторник вечерта, когато както всяка седмица излиза вестник „Положение“, напразно прокурорът от Върховното съдилище на Източна Румелия Вълко Нейчов тичаше като бесен от локал на локал, за да събира току-що излезлия брой 8 на вестника си. Но читателите, както никога, бяха вече изкупили всички екземпляри и събрали по масите се заливахат от смях на остроумната шега, която беше „устроил старият поет.

Какво беше станало?

Вълко Нейчов беше научил, че двете народни стихотворения, отпечатани на края на последната колона на вестника, изпратени от Свищов, са насочени против него — осмиват го и го излагат пред пловдивчани. Това бяха два акrostиха, в които първите букви в едното дават фразата: „Нейчев е луд“, а във второто: „Луд е Нейчов и извее.“

Яростта на страшния противник на Дядо Славейкова беше лудешка, безкрайна. Сам да способствува за осмиването си! Ударът беше зашеметяващ!

А той беше скроен много просто!

Съчинените от майстора на народната реч поет две народни песни Дядо Славейков изпраща на съпартизанина си в Свищов Стоил Катранов да ги препрати по пощата в редакцията на вестник „Положение“. Не е известно дали Стоил Катранов, братовчед на Никола Катранов — героят от романа на Тургенев „В навечерието“ — Инсаров, е бил посветен в тази шега, но може да се предполага, че той е знаел за нея.

Получените две народни песни в редакцията на вестник „Положение“ редакторът му Вълко Нейчов отпечатва в брой 8 под заглавие

НАРОДНИ ПЕСНИ

1

Никола бре ергенину,
Ергенину харамно,
Иди кажи на майка си,
Че та люби самодива,
Ем та люби, ем та мрази;
Вечер фучи, утром плачи,
Ем си плачи, ем нарежда:
Луди млади харамно,
У мен ела, залюби ме
Да се земим и оженим.

Любава пролет настана,
 Удиди зима студена,
 Дърви се с'цветя покриха,
 Ем да тий драго да гледаш!

Неда в градинка ходяше,
 Ем си тя ходи, ем плачи,
 И тъжно кахърно нарежда:
 Че де си, либе Стоене,
 Една ми дума да кажеш;
 Вече три годин минаха
 И теб'та никой не чуе
 И никой не знае къде си.
 Защо мя остави, Стоене,
 Във къщи сама самнинка?
 Една ни женска рожбица,
 Еленка мило ангелче,
 Нема кой да я помилва.

(Слушана от Кера Налбантката
 от с. Чукурлий С. Катранов).

Най-отдолу редакторът Вълко Нейчов прибавя:

„Ние с удоволствие (се) съгласихме на молбата на г. Катранов да поместим горните две песни, и обещал да ни снабди (с) други още.“

Тайната на двата акростиха беше лесно разкрита от пловдивските читатели, пък и самите приятели на Дядо Славейков им помогнаха за това.

„Два часа след пускане на броя в продажба — пише Никола Генадиев в „Мемоарите“ си — Вълко Нейчов тичаше като луд из кръчмите да го събира, но хората ги бяха вече чели и се смееха през глава.“

Разбира се, че сразеният и осмян прокурор на Върховното съдилище в Източна Румелия, не остана дължен на стария общественик и духовит поет — той направи всичко, за да се касират изборите за депутати в Областното събрание, в които на 24 април следната година Петко Славейков и сина му Иван бяха избрани, под предлог, че не са румелийски поданици и че нямат имуществен ценз, каквито качества, съгласно Органическият устав на Автономната област, се изискваха за депутатите.